

Вукајло ГЛУШЧЕВИЋ

ПОДГОРИЦА КАО ИМИГРАЦИОНИ ЦЕНТАР РУРАЛНОГ СТАНОВНИШТВА ЦРНЕ ГОРЕ

УВОД

Спровођењем аграрне реформе и колонизације у Црној Гори није ријешен проблем аграрне пренасељености, а то потврђује и број пољопривредних домаћинстава евидентираних пописом од 31. јануара 1948. године. Наиме, број пољопривредних домаћинстава према том попису порастао је у односу на попис пољопривредних домаћинстава од 31. марта 1931. године за више од 3.617 домаћинстава.¹ С обзиром да је аграрном реформом само дјелимично било ријешено аграрно питање, то је дефинитивно рјешење требало тражити у другим привредним мјерама, прије свега у индустријализацији земље. Стога је главни правац будуће привредне изградње био развој тешке индустрије као базе за развој других привредних грана (лаке индустрије, саобраћаја, трговине и пољопривреде). Прелазак на индустријализацију био је подстакнут из два разлога:

Прво, чињеницом да она подстиче нове привредне активности и ствара услове у којима се радној снази обезбјеђује запосленост, и

Друго, што се она јавља као фактор смањивања броја пољопривредног становништва и унапређења пољопривредне производње, јер како истиче др Никола Чобелић: „Растерећење пољопривредних посједа био је један од услова за рационалније и економичније газдовање и полазна основа за постепену интензификацију производње. Смисао економског прогреса и јесте у томе да на ограниче-

¹ Бранислав Маровић, *Друштвено-економски развој Црне Горе 1945-53*, Титоград 1987, стр. 114

ним површинама обрадиве земље буде што мањи број људи”.² Оријентација на индустријализацију и изградњу инфраструктуре представљала је откривање материјалних ресурса и покретање људских потенцијала. Тако широко започета изградња и постављање темеља прве фазе индустријализације Црне Горе захтијевали су велики број радне снаге. Потискивање пољопривреде у други план и избијање индустрије као водеће привредне гране довело је до кретања становништва са села у град, односно до трансфера пољопривредног радника у индустријског или неког другог непољопривредног радника.

Мотиви за трансфер пољопривредног становништва у индустрију и друге непољопривредне дјелатности произишавали су:

1. Из егзистенцијалне сигурности која је потицала из остваривања средстава за егзистенцију у непољопривредној дјелатности;
2. Социјалне сигурности која се заснивала на социјалном и пензијском осигурању;
3. Могућности школовања и културног уздицања, као и из других предности које има град у односу на село.

Колико је трансфер пољопривредног становништва у индустрију и друге дјелатности био изражен говори податак да је постотак пољопривредног становништва у Црној Гори опао са 75,9% у 1948. на 7% у 1991. години. То се види из података у табели 1.

Т-1. Трансфер пољопривредног у непољопривредно становништво Црне Горе 1948-1991.³

<i>Попис становништва</i>	<i>Укупан број становника у 000</i>	<i>Пољопривредно становништво у 000</i>	<i>Учешће пољопривредног становништва у %</i>
1948.	377	286	75,9
1953.	420	253	60,3
1961.	472	221	46,9
1971.	530	186	35
1981.	584	76	13
1991.	615	44	7

² Види: Др Никола Чобелић, *Политика и методи привредног развоја Југославије*, Нолит, Београд 1959, стр. 107.

³ Статистички годишњак НРЦГ 1955. године и Статистички билтен 250/62 и 738/72 и Статистички годишњак 1992. године.

Иако је Црна Гора била са највећом аграрном пренасељеношћу у СФРЈ, убрзан развој индустрије условио је не само да дође до опадања аграрне пренасељености, него и до процеса деаграризације. Тако је за само пет година, тј. од 1948. до 1953. године, пољопривреду напустило 33.600 или у просјеку 6.720 годишње а у времену од 1971. до 1981. године 110. 000 или у просјеку 11.000 годишње. Дочим је у периоду од 1981. до 1991. тај број био знатно мањи и износио је 32.000 или у просјеку 3.200 годишње.⁴

Биле су то, углавном, масе становништва покренуте са планинских подручја, са индивидуалне пољопривреде у друштвену привреду (индустрију и друге непољопривредне дјелатности, укључујући ту и друштвену пољопривреду и друге друштвене службе).

ПОДГОРИЦА КАО ИМИГРАЦИОНИ ЦЕНТАР

Убрзан развој индустрије довео је до диференцијације средишње регије као развијенијег индустријског подручја у односу на сјеверну и јужну регију Црне Горе. У оквиру тог подручја створени су најпознатији индустријски комплекси црне и обојене металургије, машиноградња, електро, дрвна, хемијска, текстилна и дуванска индустрија. У овој регији израстао је и највећи индустријски центар Црне Горе – Подгорица. Развоју Подгорице као административног, политичког, привредног, саобраћајног, просвјетно-културног и научног центра допринијели су првенствено природни фактори, јер физичко-географски процеси, како истиче Вељко М. Мартиновић, су значајан антропогени чинилац, који пресудно дјелује на привредне и друге активности становништва, на формирање привредних центара и саобраћајних веза, а као пратећа појава даље утичу и на насељавање, на положај и величину насеља и положај индустријских и других привредних објеката.⁵

Географски чиниоци, посебно рељеф, клима и хидрографија, су у ствари оно што Подгорици даје предност у односу на остала мјеста не само у Црној Гори него и шире. Наиме, Подгорица је лоцирана у Зетској равници на обалама ријека Рибнице и Мораче, а у непосредној близини Скадарског језера. Хидролошки фактори били су

⁴ Исто.

⁵ Вељко М. Мартиновић, *Прилог познавању размјештаја становништва и искоришћавања земљишта на територији Црне Горе*, Пољопривреда и шумарство, бр. 4, 1986. Титоград, стр. 57.

од посебне важности за прелоцирање функција главног града Црне Горе, јер је са аспекта богатства како површинских тако и подземних вода имао за развој становништва неограничене услове. С обзиром да је на надморској висини од 44,5 m⁶ и да је удаљена од мора 40 km ваздушне линије,⁷ то је утицај Јадрана преко ријеке Бојане и Мораче јако изражен, тако да је Подгорица под утицајем медитеранске климе, али због планинског залеђа у њој је изражена суб-медитеранска клима која се одликује врућим и сувим љетима, благим и кишовитим зимама.

Поред географских чинилаца, посебну важност и значај за развој града представљали су друштвено-географски елементи: друмски, жељезнички и авионски саобраћај, њихова густина и квалитет мреже. Највећи значај за овај град имају жељезничка пруга Београд-Бар и Јадранска магистрала, које Подгорицу повезују са другим мјестима у земљи и изван ње. Од великог значаја је и аеродром Голубовци (удаљен 12 km од града) преко кога се одржавају везе са већим градовима у земљи, а у сезони и са многим европским центрима. Уз то, друштвени сервиси републичког значаја били су највише концентрисани у Подгорици, међу којима друштвено-политичке, научне, социјално-здравствене, културно-просвјетне, спортске и друге институције.

Сви претходно поменути чиниоци условили су да Подгорица буде најзначајнији имиграциони центар у поратном периоду и поред тога што је Црна Гора у том периоду представљала емиграционо подручје.⁸ Интензитет тих миграција био је различит. Иако су миграције сеоског становништва почеле одмах после II свјетског рата, све до 1953. године број становника на сеоском подручју био је у порасту, што значи да је број оних што одлазе са села био мањи од природног прираштаја становништва на селу. Након 1953. године долази до постепеног опадања сеоске популације, што указује на појачан одлив становништва са села у град.⁹

У периоду од 1953. до 1961. године Подгорица је имиграциони град. У том раздобљу, који карактерише развој индустрије досели-

⁶ Др Здравко Ивановић, *Градови – комунални центри Црне Горе*, Београд 1979, стр. 79.

⁷ Исто.

⁸ Види Становништво Црне Горе до 2000. године, Т-2, стр. 10.

⁹ Др Жарко Калезић, *Структуралне промјене на црногорском селу у XX вијеку*, 1976, стр. 60.

ло се 64,6% од укупног броја досељеног становништва на територију општине и то у старосној доби од 25 до 49 година.¹⁰ То становништво дошло је претежно из сеоских насеља, јер је убрзан развој индустрије покренуо велики контингент становништва са индивидуалне пољопривреде у друштвену привреду – индустрију и друге привредне дјелатности.

Иако је индустрија у Црној Гори почела са развојем већ у првим поратним годинама, Подгорица је своју индустријску функцију почела да добија тек од 1960. године. Тада су почела значајна улагања у реконструкцију и изградњу нових индустријских објеката.¹¹ Поред развоја текстилне, металне, хемијске, дуванске и друге индустрије, Подгорица је изградњом Алуминијског комбината 1969. године¹² постала и највећи центар обојене металургије у Црној Гори.

Реконструкцијом и изградњом нових индустријских објеката повећан је прилив становништва тако да је у периоду од 1961. до 1971. године пораст броја становника био око 31.100.¹³

Појачан прилив становништва изазван индустријским развојем највише је био изражен седамдесетих година. Тако је 1974. године у индустрији Подгорице било запошљено 6.000 радника.¹⁴ Те године Подгорица постаје и универзитетски град, што је утицало на израженију динамику досељавања. На то указује и чињеница да је у времену од 1971. до 1981. године број становника порастао за 34.100 или годишње за 3.410 становника. У том периоду Подгорица је била главни имиграциони центар у Црној Гори, јер је 1981. године град имао 95.857 становника, односно 72,45% становника општине (132.290 становника или 22,66% становника Црне Горе – Т2).¹⁵ У поређењу са другим републичким центрима СФРЈ, укупан миграциони салдо био је највећи у Подгорици и износио је 13,22%, док је укупни миграциони салдо града Београда био нижи и износио је 11,44%.¹⁶

¹⁰ Др Здравко Ивановић, н. д., стр. 84.

¹¹ Исто, стр. 85

¹² Документација Алуминијског комбината.

¹³ Др Љубица Радовић и др Веселин Вукотић, *Становништво Црне Горе до 2000. године*, Титоград 1983, стр. 53.

¹⁴ Др Здравко Ивановић, н. д., стр. 85.

¹⁵ Сопствена обрада на основу резултата пописа 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. године и Први резултати пописа становништва и станова у 1981. години, Републички завод за статистику, стр. 27.

¹⁶ Саопштење СЗС бр. 49, 24. 02. 1983. године, стр. 1.

Т-2. Становништво града Подгорице према пописима¹⁷

Година	Становништво	Општи пораст	Просј. годишњи пораст	Индекси	
				1948=100	ланчани
1948.	11.000			1948=100	ланчани
1953.	16.324	5.324	1.064,8	148,4	148,4
1961.	30.657	14.333	1.721,6	278,7	187,8
1971.	61.757	31.100	3.110,0	561,4	201,4
1981.	95.857	34.100	3.410,0	871,4	155,2
1991.	117.875	22.018	2.201,8	1.071,5	122,9

Т-3 Становништво општине Подгорица према пописима¹⁸

Година	Становништво	Општи пораст	Просј. годишњи пораст	Индекси	
				1948=100	ланчани
1948.	48.414			1948=100	ланчани
1953.	55.539	7.125	1.425	114,7	114,7
1961.	72.219	16.680	2.085	149,1	130,0
1971.	98.796	26.577	2.657,7	204,0	136,8
1981.	132.290	33.494	3.349,4	273,2	133,9
1991.	152.025	19.735	1.973,5	314	114,9

Т-4 Становништво изван града Подгорице¹⁹

Година	Становништво	Општи пораст	Просј. годишњи пораст	Индекси	
				100	ланчани
1948.	37.417			100	ланчани
1953.	39.215	1.798	359,6	104,8	104,8
1961.	41.562	2.347	293,3	111,0	105,9
1971.	37.039	4.523	452,3	98,9	89,1
1981.	36.433	606	60,6	97,3	98,3
1991.	34.150	2.283	228,3	91,2	93,7

Што се тиче учешћа градског становништва у становништву општине, евидентно је да је проценат повећан са 22,72% у 1948. на

¹⁷ Сопствена обрада на основу резултата пописа 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991.

¹⁸ Исто.

¹⁹ Исто.

77,5% у 1991. години.²⁰ Према попису становника из 1991. просјечни годишњи пораст становништва у граду био је за 228,3 становника већи него у општини. Повећање броја становника у граду у односу на општину евидентирано је још од 1960. године (Т2 и Т3), односно од када и сам град постаје индустријски центар Црне Горе. Та појава се објашњава тиме што је у том периоду био изражен прилив становништва из села општине, па је на тај начин само увећан број становника града, а не и општине.

СТАНОВНИШТВО ОПШТИНЕ ПОДГОРИЦА ПО НАСЕЉИМА И МИГРАЦИОНИМ ОБИЉЕЖИМА

Територија општине Подгорица има два градска и 141 сеоско насеље у којима је према попису од 1991. године живјело 152.025 становника. Међутим, број становника по насељима варирао је од периода до периода. Тако је у неким насељима број становника био у сталном паду, у другима је био у сталном порасту, а у неким се број становника колебао из периода у период, исказујући некад пад, некад раст броја становника (Т5, Т6, Т7, Т8).²¹

Као што је приказано у табели 5, код 34 насеља или 23,77% од укупног броја насеља општине, изражена је стална тенденција пада раста становништва. То су насеља крашког предјела општине у којима су лоши хидролошки и оскудни аграрни услови, као фактори ограничавања развоја, а тиме и фактори сталне миграције (унутар општине као и ван ње), изазивали у њима праву демографску ерозију. У селима са израженом тенденцијом пада раста становништва, број становника у 1991. години био је за 28,7% мањи у односу на 1948. годину.²² При том потребно је истаћи да је у појединим селима дошло скоро до потпуне депопулације. Тако у селу Цвилин (Кучи) број становника се смањило са 80 у 1948. на 9 у 1991. години. Слично је било и у љешанским селима: Релеза, Лужница, Градац и Милати као и у селу Радовче (Пипери). (Т5).

Од поменутих насеља знатно већи број представљала су насеља која нијесу имала сталну тенденцију пада становништва, већ су имали благи пораст до 60-их или 70-их година да би потом слиједио већи или мањи пад (Т6).

²⁰ Сопствена обрада на основу података датих у табели Т-1, Т-2 и Т-3.

²¹ Табеле су дате на основу података датих у Годишњаку 1982. и 1992.

²² Сопствена обрада на основу података датих у табели Т-5.

Ова насеља чине 43% села општине.²³ Од тога 66% су села која су имала благи пораст становништва до шездесетих година, након чега је слиједио мањи или већи пад, што је било условљено све већим одливом становништва у град.²⁴ Депопулација у селима општине била је изражена и седамдесетих година када Подгорица постаје не само индустријски, већ и универзитетски центар. Та села представљала су 13% насеља која нијесу имала сталну тенденцију пада становништва.²⁵ Међутим, депопулација села није била само посљедица брзе индустријализације која је апсорбовала радну снагу са села, већ је томе знатно доприносила и миграција радне снаге на привремени рад у иностранству. Осипање становништва на тој основи било је изражено у 19% од укупног броја насеља која нијесу имала сталну тенденцију пада становништва.²⁶ Од тих насеља потребно је истаћи села: Дучићи, Коћи и Рудине из Куча; Ловка, Пикаљи, Селиште, Хелмица из Малесије и Цијевна из Зете.²⁷

Осим поменутих насеља која представљају 67% села подгоричке општине, запажају се још и насеља која имају тенденцију раста броја становништва од којих су 10,48% са сталном тенденцијом раста, а 22,37% насеља са извјесним колебањима у расту броја становништва.²⁸ (Т7 и Т8).

Насеља са извјесним колебањима представљају села општине која чине углавном другу зону, тј. зону у којој су села на мањој удаљености од града. Код поменутих села пад броја становника изражен је педесетих година (Т8). То се тумачи тиме што је у тим годинама дошло до миграције сеоског становништва према Подгорици као и у друге центре. Касније, са економским развојем и подизањем животног стандарда у њима, не само што је заустављена демографска ерозија него је повећан и раст становништва. Изузетак представљају насеља која су до 1981. имала тенденцију сталног раста, а до 1991 извјесни пад. То су углавном насеља гдје већину чини албанско становништво које се почетком деведесетих година насељавало у САД.

²³ Сопствена обрада на основу података датих у табели Т-6.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

²⁶ Исто.

²⁷ Види табелу Т-6, Годишњак – Попис становништва, домаћинства и станова 1981. и 1991. године.

²⁸ Сопствена обрада на основу података датих у табели Т-7 и Т-8.

Насеља са сталном тенденцијом раста броја становника чине два градска и 13 сеоских насеља. То су градска и приградска насеља као и села Зетске равнице. (Т7). Раст броја становника ових насеља у највећој мјери условљен је досељавањем. Услед досељавања забиљежен је раст становништва не само у насељима са минималним процентима пољопривредног становништва као што су Подгорица, Тузи, Веље Брдо, Доњи Кокоти, већ и у насељима са већим процентом пољопривредног становништва: Омербожовићи, Голубовци, Мојановићи и др.²⁹

Насеља са тенденцијом пада броја становништва представљала су 67% насеља општине чија је популација била углавном усмјерена на град Подгорицу и његову приградску зону. Тако, према попису 1961. године са сеоског подручја општине у граду и његовој околини настањено је 12.630 становника или 42% од укупног броја досељеника. Међутим, 1971. године тај број се повећао на 15.512 или 32,9%, 1981. године евидентирано је 17.806 становника или 27,1%, а 1991. год 16.837 или 24,8% од укупног броја досељеника (Т9). Стога, пресељавањем становништва из села општине у град, градско становништво је у периоду 1961-1991. године знатно брже расло од становништва општине (Т2 и Т3). Исто тако, Подгорица је била привлачна и за становништво других општина Црне Горе као и других република и покрајина. Према попису 1961. године, број досељеника из других општина био је 10.265 или 35% од укупног броја досељених. Пописом 1971. године број досељеника из других општина повећао се за више од 6% и износио је 19.644 или 41,8%, да би 1981. године тај проценат био 49,9% или 32.986, а 1991. и 53,2% или 37.532 досељених (Т9). Знатан прилив становништва био је из других република и покрајина, што потврђују пописи становништва 1961, 1971, 1981 и 1991. године (Т9).

Попис из 1961. године указује да је тада било 5.861 досељеника или 20% од укупног броја досељеника. Тај број, према попису из 1971. године, се скоро удвостручио и износио је 11.069 или 23,9%. У 1981. години број досељеника повећао се на 14.141 или 21,9%, а 1991. године 15.175 или 21,5%.

Није био занемарљив ни број досељеника из иностранства. У 1961. години из иностранства доселило се 557 или 1,1%, а 1981. 674 или 1% (Т9).

²⁹ Др Љубица Радовић и др Веселин Вукотић, *Становништво Црне Горе до 2000. године*, Титоград 1983, стр. 72.

Т-9.³⁰ Становништво према миграционим обиљежјима
– пописи 1961, 1971. и 1981, 1991. године

Општина Подгорица	Године пописа							
	1961.		1971.		1981.		1991.	
	Бр. ст.	%	Бр. ст.	%	Бр. ст.	%	Бр. ст.	%
Укупно	72.219	100	98.796	100	132.290	100	152.025	100
Од рођења живи у истом мјесту	42.556	58,9	51.888	52,5	66.279	50,1	81.545	53,6
Досељено становништво	29.663	41,1	46.908	47,5	66.011	49,9	70.480	46,3
Досељ. са подручја исте општине	12.630	42,0	15.512	32,9	17.806	27,1	16.837	24,8
Досељ. из друге општине Ц. Горе	10.265	35,0	19.644	41,8	32.986	49,9	37.532	53,2
Друге репуб. и аутон. покрајине	5.861	20,0	11.069	23,9	14.141	21,9	15.175	21,5
Досељено из иностранства	557	1,1	–	–	674	1,0	–	–
Непознато	350	1,1	683	1,4	404	0,6	93,6	0,61

МИГРАЦИЈЕ СТАНОВНИШТВА СА ТЕРИТОРИЈЕ ЦРНЕ ГОРЕ У ПОДГОРИЦУ

С обзиром на чињеницу да су миграциона кретања, нарочито миграције село град, недовољно обухваћене статистичком евиденцијом, те да се из тих података не могу сагледати правци и обим сељења становништва, то смо приступили и емпиријском испитивању миграција на подручју општине. Методом случајног узорка, испитивањем је било обухваћено 1000 породица у Подгорици. Иако спроведена анкета није могла дати ни приближно тачне податке о стварном стању на терену, ипак су добијене одређене индикације до којих се није могло доћи на основу расположивих статистичких података, јер постојећа статистичка методологија није могла пружити потребне податке о унутрашњим миграцијама.

Анализом узорка показало се да од 1000 третираних породица 684 или 68,4% су досељеничке, а 316 или 31,6% су домицилне. Овакви подаци указују на констатацију да је Подгорица имиграциони град, јер више од 2/3 су досељеничке породице, а то потврђују и одређени статистички подаци.³¹ Иако су анкетом обухваћене 684 досељеничке породице, ипак се третирају 531, дакле оне које су се до-

³⁰ Статистички годишњак Општине Титоград, 1987, стр. 47 и Резултати за становништво по насељима Општине Подгорица 1993.

³¹ Исто.

селиле у посматраном периоду, односно од 1945-1991. године. Остале 153 породице не припадају посматраном периоду, односно времену од 1945. до 1991. године, јер су се доселиле после 1991. године. Од 531 породице 86 или 16,19% су са територије општине, 359 или 67,60% су из других општина Црне Горе, а 86 или 16,19% из осталих југословенских република.³²

У општини Подгорица механичких кретања становништва било је највише из планинског и крашког дијела општине, гдје су егзистенцијални услови веома тешки. То су углавном Љеворечани 16,27%, Кучи 16,27%, Љешњани 10,46%, Пипери 9,30% и Братонижићи 5,81%. Међутим, није занемарљив број ни досељеника из приградских села (18,60%) као ни из Зетске равнице гдје се „култ земље” све више потискује „култом радног односа” као и жељом за културним уздизањем и усавршавањем.

Хронолошки посматрано, прилив становништва постаје видан шездесетих, да би већ седамдесетих био најизраженији. Објашњење за то дато је у самој чињеници да је Подгорица у то вријеме постала највећи центар обојене металургије у Црној Гори, чиме је створена већа потреба за радном снагом, а која је довела до већег прилива становништва са подручја општине. Да је Подгорица као индустријски центар била привлачна и за насеља из других црногорских општина потврђено је и овим истраживањем. Наиме, од 531 досељеничке породице 359 су из 14 црногорских општина (Бар, Беране, Бијело Поље, Цетиње, Даниловград, Колашин, Мојковац, Никшић, Плав, Плужине, Пљевља, Рожаје, Шавник и Жабљак). Од поменутих општина најизраженија механичка кретања становништва била су из мање развијених општина сјеверне и средње регије Црне Горе.³³ Од општина из сјеверне регије највише досељеника, према резултатима истраживања, евидентирано је из општина: Колашина 16,99%, Бијелог Поља 13,09%, Пљеваља 7,52% и Бара 5,29%.³⁴

³² У тексту се говори о републикама које су биле у саставу авнојевске Југославије.

³³ Сјеверну регију Црне Горе чине општине: Беране, Бијело Поље, колашин, Мојковац, Плав, Плужине, Пљевља, Рожаје, Шавник и Жабљак, а од децембра 1990. и новоформирана општина Андријевица. Средњу регију чине општине: Цетиње, Даниловград, Никшић и Подгорица. Као сјеверна тако и средња регија представља емиграционо подручје иако је Подгорица највећи имиграциони центар у Црној Гори (Види др Љубица Радовић и др Веселин Вукотић, н. д. стр. 52 и 53).

³⁴ Сопствена обрада на основу података датих у накети.

Из средње регије прилив досељеника у Подгорицу био је највећи са подручја општине. У односу на укупан број досељеника из Црне Горе тај проценат је износио 19,32%. Послије општине Подгорица долази Даниловград са 13,48%, затим Цетиње са 10,33% и Никшић са 6,29%.³⁵

За разлику од сјеверне и средње регије, из приморске регије није било запажених миграционих помјерања становништва према Подгорици, осим из општине Бар чија насеља из планинског залеђа гравитирају Подгорици. Отуда је прилив становништва из општине Бар у Подгорицу видан и износи 4,26% у односу на број досељеника из Црне Горе. Али поред одлива становништва општина Бар, као и остале приморске општине (Улцињ, Будва, Тиват, Котор и Херцег Нови), има позитиван миграциони салдо,³⁶ па с обзиром на то приморска регија представља миграционо подручје у којем све општине осим Тивта и Улциња имају висок проценат досељеничког становништва (Будва 57%, Херцег Нови 54%, Бар 51% и Котор 50%).³⁷

Прилив становништва из поментутих црногорских општина није био запажен до шездесетих година. Од тада миграциона кретања постају интензивна, да би већ седамдесетих била веома изражена, што се може тумачити развојем Подгорице као индустријског центра који је све више апсорбовао радну снагу. Потврду за то налазимо у чињеници која указује да је од 359 анкетираних лица, из 14 црногорских општина, 196 или 44% било са сталним запослењем у секундарној дјелатности.³⁸

Према резултатима истраживања главна „врела” радне снаге потицали су из привредно-неразвијених крајева. С тога, доминантни чиниоци за просторно покретање становништва били су посао и школовање. Тако од 445 испитаника из поменутих црногорских општина 240 или 53,93% испитаника као разлог досељења истичу посао, а 107 или 24% лично школовање и школовање дјецe.³⁹ Међутим, просторна помјерања становништва према Подгорици била су запажена и из центара привредно развијених општина. Код испитаника из тих општина главни чиниоци нијесу били посао већ жеља

³⁵ Исто.

³⁶ Др Љубица Радовић и др Веселин Вукотић, н. д., стр. 52 и 53.

³⁷ Др Жарко Калезић, *Структуралне промјене на црногорском селу у XX вијеку, 1976, стр. 70.*

³⁸ Сопствена обрада на основу података датих у анкети.

³⁹ Исто.

за бољим стандардом, културним уздицањем и коришћењем услова живљења које пружа већи центар. Од укупног броја испитаника (445) из наведених црногорских општина, 34 или 7,64% досељеника као разлог досељења у Подгорицу наводи жељу за бољим стандардом и културним уздицањем.⁴⁰

СТРУКТУРА ДОСЕЉЕНИКА У ПОДГОРИЦУ

При анализи метанастазичког кретања становништва према Подгорици потребно је указати на структуру по *билошким, образовним, економским, брачним, породичним и етничким карактеристикама*. Приоритет припада биолошком обиљежју, јер на њему почивају сва остала образовна, економска, брачна и друга обиљежја. С обзиром да се биолошко обиљежје односи првенствено на старосну и полну структуру, то је оно од посебног значаја при анализи миграционих кретања становништва. У нашем конкретном случају доња старосна граница досељеника износи 18, а горња 49 година. Према испитивањима у периоду од 1953-1961. године старосна граница се кретала од 25-49 година за 64,6% од укупног броја, досељеника у Подгорицу.⁴¹ То су углавном били досељеници из сеоских насеља које је убрзани развој индустрије покренуо са индивидуалне пољопривреде у индустрију која је по потреби апсорбовала људе различите старосне доби. Међутим, шездесетих и седамдесетих година све је више било оних који су се досељавали у Подгорицу ради школовања и након тога остајали у њему стални становници. Према нашој анкети таквих је било преко 15%.⁴² Захваљујући томе доња старосна граница се са 25 година помјерила на 18 година старости.

Полна структура. Сагледавајући полну структуру досељеника у Подгорицу, показало се да је заступљеност жена у односу на мушкарце минимална. Тај однос је диспропорционалан и износи 1:10. Посматрано према годинама досељења однос се мијења од краја четрдесетих до краја седамдесетих и почетка осамдесетих година. Изражено у пропорцији, до краја четрдесетих тај однос је био 1:5, педесетих 1:15, шездесетих 1:16, да би до краја седамдесетих однос био мањи и износио 1:10.⁴³ Овако мала заступљеност жена произишла

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Др Здравко Ивановић, н. д., стр. 84.

⁴² Процент је израчунао аутор на основу података датих у анкети.

⁴³ Сопствена обрада на бази података датих у анкети.

је отуда што се анкета односила само на породице, па су анкетне листове попуњавале искључиво жене које су се доселиле у Подгорицу због удаје. Дакле анкетом нијесу биле обухваћене оне жене које су дошле као самице, а таквих жена био је већи проценат с обзиром на то да је прилив тог дијела популације био изражен првенствено због школовања.

Када се говори о *образовним карактеристикама*, онда се првенствено мисли на писменост и школску спрему. С обзиром да овим третманом испитаника нијесу обухваћени неписмени, то смо се определијели за обиљежје *школска спрема*, као обухватнији и суптилнији показатељ образовних карактеристика и образовног нивоа испитаника. На основу добијених података структура досељеника према школској спремни била је слиједећа: од 445 испитаника који су се доселили из унутрашњости Црне Горе, са основном школом било их је 34 или 7,64% са ВКВ 161 или 36,17%, средњом 149 или 33,48%, вишом 11 или 2,47%, факултетом и другим високим школама 20,22%.⁴⁴ Према томе, најбројнији су били они са нижим образовањем. Тако висока мобилност лица са нижим образовањем била је условљена индустријским развојем седамдесетих година. Међутим, запажен је број досељеника са високим образовањем, али таква заступљеност није условљена само развојем индустрије, већ и све већим приливом младих који су седамдесетих година завршили факултет, а потом ступили у радни однос и постали стални становници Подгорице. Међутим, потребно је истаћи и чињеницу да је код свих образовних профила главни разлог досељења био посао. Тако, од укупног броја лица са основним образовањем, ради посла доселило се 85,18%, са средњим 62,30% и са високим образовањем 48,75%.⁴⁵

Једну од значајних карактеристика *економског обиљежја* представља *привредна активност*. Код подгоричких имиграната она се односи на активна и издржавана лица у радној доби. Код 531 породице са 2440 чланова, 204 или 8,36% су издржавана лица у радној доби. Од тога 4,95 су домаћице, а 3,40% њихова дјеца у радној доби.⁴⁶ Број издржаваних чланова у односу на породицу био је следећи. Са једним издржаваним чланом била је 131 породица или 24,67%, са два члана 8 или 1,50%, са три члана 3 или 0,56% и

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто.

⁴⁶ Исто.

са четири члана 5 породица или 0,94% од укупног броја породица. Код породица са једним издржаваним чланом у 21-ој породици или 22,78% биле су домаћице,⁴⁷ што потврђује констатацију да је велики прилив становника са села који су били нижег образовања.

Друга значајна карактеристика економског обиљежја представља *занимање* досељених лица. Код 531 испитаника дата је лепе-за од 37 занимања. Из те лепезе међу десет најзаступљенијих занимања су трговци 46 или 10,33%, неквалификовани радници 34 или 7,64%, угоститељски радници 33 или 7,41%, возачи 31 или 6,96%, механичари 24 или 5,39%, металостругари 22 или 4,94%, електро-техничари 21 или 4,71%, правници 20 или 4,49%, економисти 20 или 4,49% и машински техничари 19 или 4,26%.⁴⁸

За разлику од занимања која су индивидуално својство, дотле се *дјелатност* одређује према предузећу и установи у којој лице ради. С обзиром на то у анализи досељених лица приступили смо класификацији на *примарне, секундарне и терцијалне*, а у дихотомној подјели на *производне и непроизводне* као и на *дјелатности мануелног и интелектуалног карактера*.

При анализи структуре досељеника према дјелатности потребно је истаћи да је процес индустријализације веома утицао на тенденције у погледу структуре по дјелатностима. Као резултат те тенденције је повећање броја досељеника у секундарној дјелатности са 8,53% (колико је било педесетих) на 28,98% почетком осамдесетих.⁴⁹ Из анализе података веома је видно да се повећава удио у терцијарној дјелатности са 8,93% (резултат из педесетих година) на 19,32% почетком осамдесетих,⁵⁰ што је последица развоја услужних дјелатности. За разлику од секундарне и терцијарне удио у примарној дјелатности је миноран, јер је приоритет у развоју био дат индустрији као грани привреде која је својим развојем требало да омогући развој примарне и терцијарне дјелатности.

Аналогно томе, видан је пораст у производној дјелатности (55%) у односу на непроизводну (44,94).⁵¹ Најзначајније учешће досељеника у производној дјелатности било је седамдесетих година, 29,88%. Такво учешће било је условљено израженијим учешћем досељени-

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ Исто.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто.

ка у секундарној дјелатности што је, опет, имало за посљедицу повећано учешће у мануелној дјелатности. То је нарочито било изражено седамдесетих година, 24,26%.⁵² Међутим, био је видан пораст и у интелектуалној дјелатности. Од занемарљивих 0,89% (колико их је било педесетих) њихов број је порастао на 11,46% седамдесетих година. Такав пораст био је посљедица повећаног учешћа досељеника са високим образовањем у терцијарној, 13,25%, и у секундарној дјелатности, 6,74%.⁵³ Када је ријеч о образовној структури у оквиру дјелатности, потребно је нагласити да је у сва три облика дјелатности најзаступљеније средње образовање и то: у примарној 57,14%, секундарној 50,84% и у терцијарној дјелатности 57,43%,⁵⁴ а затим високо образовање, осим у примарној дјелатности.

У циљу доказивања хипотезе о карактеру миграција потребно је указати и на *разлоге досељења* у склопу дјелатности. Наиме, посао, као један од разлога миграционих помјерања према Подгорици, доминантан је у сва три облика дјелатности: у примарној 100%, секундарној 53,78% и у терцијарној 52,5%.⁵⁵

Међутим, код дихотомне подјеле на мануелна и интелектуална занимања заступљеност је знатно другачија. Код мануелних занимања та заступљеност 72,30%, а код интелектуалних 44,44%.⁵⁶ Ови подаци указују на констатацију да је на селу био веома изражен број неквалификоване радне снаге, а до чијег апсорбовања у Подгорици је дошло развојем индустрије и других грана привреде.

Код подјела дјелатности на примарне, секундарне и терцијарне, досељеници из Црне Горе били су више заступљени у секундарној 53,48%, а самим тим и у производној дјелатности, 55%. С обзиром на то да је овај сектор привреде апсорбовао радну снагу са нижим степеном образовања, односно са оним степеном који је био доминантан на сеоском подручју одакле је и црпљена радна снага, то је и заступљеност у секундарној дјелатности била израженија.

Један од важних чинилаца који битно утиче на унутрашњу имиграциону покретљивост становништва је *склапање брачних односа*. Наиме, док је већина становника са села долазила у град ради посла, не мали број жена долазило је у град удајом. Оне су заједно

⁵² Исто.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто.

са досељеницима из села образовале главне токове унутрашњих миграција на подручју општине. Према резултатима анкетног истраживања до седамдесетих година био је незнатан број досељеника женског пола, да би се седамдесетих година знатно повећао, што се може објаснити све већом обухваћеношћу женског становништва средњим и вишим школама као и факултетима, а самим тим и њиховом ангажованошћу у привредним и друштвеним активностима.

Сагледавајући *брачну структуру* показало се да је од 531 испитаника, колико је било обухваћено узорком, 306 досељеника или 57% засновало породицу након досељења у Подгорицу од чега су 17% биле жене, и то 2,28% из Подгорице, 10,45% из црногорских општина.⁵⁷ Међутим у знатно мањем броју били су они који су засновали брак прије досељења у Подгорицу. Таквих је било 225 или 42,37%.⁵⁸

Из наведених података може се закључити да су „брачне миграције” биле видне, а нарочито из других црногорских општина. У већи са овим потребно је истаћи и да су испитивањем били обухваћени разведени и разведене, удовци и удовице, али тај број је био занемарљиво мали (разведени 1, разведене 2, удовци 2 и удовице 2).

Код *породичне структуре*, према подацима добијеним овим испитивањем, произилази да су најбројније породице са троје (30,69%) и двоје дјеце (29,19%).⁵⁹ Са 25,04% заступљене су породице са четворо дјеце, док су са најмањим процентом од 8,85% заступљене породице са једним дјететом.⁶⁰

Наведени подаци као и старосна доб испитаника указују на то да су код већине досељеника из Црне Горе изражени елементи патријархалне свијести која се огледа и код формирања породице. Та свијест нарочито је изражена код радничких породица, што не значи да није присутна и код других, али у знатно мањој мјери.

Да би се извршио увид у правац и обим просторног кретања припадника одређених народности и етничких група, потребно је било указати и на *националну структуру* миграната. На основу података добијених овим испитивањем показало се да је Подгорица национално хетерогена. У тој националној хетерогености Црногорци су највише били заступљени тј. са 72%, затим слиједе Срби

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Исто.

19%, Муслимани 3,57%, Југословени 3%, Албанци 1,88% и Хрвати 0,18%.⁶¹

Висок проценат заступљености црногорске националности био је одраз великог прилива становништва са територије Црне Горе у којој је према попису 1991. године било 61,86% Црногораца.⁶² Иако мали проценат Срба у Црној Гори (9,34% према попису од 1991. године) према резултатима овог истраживања, Срба имиграната било је 19%, што се може тумачити већим приливом становништва из Србије.⁶³

Међутим, прилив Муслимана (3,57%) био је мали, испод очекивања, а с обзиром на то да 14,57% Муслимана живи на територији Црне Горе.⁶⁴ Разлог за то није у популационој инертности већ у усмјерености на друге републике (Сарајево – БиХ) и иностранство (Истанбул-Турска).⁶⁵ Процент осталих националности је мали, тако да се може сматрати ирелевантним.

ПОСЉЕДИЦЕ МИГРАЦИЈЕ СЕЛО – ГРАД

На одређеном степену економског развоја, који се карактерисао ограниченим могућностима запошљавања у непољопривредним дјелатностима, услове за егзистенцију сеоско становништво је обезбјеђивало искључиво у оквиру газдинства, без обзира на ограниченост доходних могућности за задовољење животних потреба. Са економским развојем који је отварао процес јачег диференцирања привредних дјелатности јавља се потреба за радном снагом која се налазила на газдинствима и која је због слабих производних могућности и ниског дохотка била спремна да га напусти у оном обиму који је зависио од могућности њиховог прихватања.⁶⁶ Потреба за радном снагом била је нарочито изражена у процесу индустријализације са којом и започиње нарушавање хомогености класичног сеоског домаћинства. Стога је трансформација сеоског домаћинства била условљена јачином утицаја спољњег фактора у којем је био

⁶¹ Исто.

⁶² Статистички Годишњак РЦГ 1991, стр. 68.

⁶³ Сопствена обрада на основу података датих у анкети.

⁶⁴ Статистички Годишњак РЦГ 1991, стр. 98.

⁶⁵ Види попис становништва 1971, 1981. и 1991. године, Становништво према имиграционом обиљежју.

⁶⁶ Види др Жарко Калезић, н. д., стр. 74.

најзначајнији индустријски развој. Ова појава се почела снажније испољавати у Црној Гори педесетих година XX вијека.⁶⁷ Тада, у ствари, започиње процес миграционог кретања са села у град. Тај процес, као што је и раније речено, био је нарочито изражен на подручју општине Подгорица, а имао је за посљедицу многе и разнолике проблеме који се с једне стране јављају у селима, а с друге стране у граду. Сеоска подручја, те резервоаре радне снаге, постепено је напуштао све већи број за рад способних младих људи који су се запошљавали у индустрији. То појачано укључивање села у процес индустријализације довело је до појаве депопулације, односно смањења укупног и пољопривредног становништва, а у појединим мјестима и до праве демографске ерозије (Т5).

У прилог томе говори и анкета о мјесту живљења родитеља анкетираних миграната који су се доселили из Црне Горе. Према резултатима истраживања, од 531 испитаника 30% чине родитељи који сами бораве на селу, од којих већина има проблем искоришћавања земљишних површина које им припадају, као и њихово збрињавање. У знатно мањем броју (9%) су они који на селу живе у заједници са својом дјецом.

Посматрано у цјелини класично сеоско домаћинство се постепено трансформише у домаћинство „отвореног типа” које све више поприма позитивна обиљежја савремених друштвено-економских кретања која воде смањењу разлика на релацији село – град.⁶⁸ То се првенствено огледа у промјени социјално-економске структуре становништва, проширењу материјалне базе, повећању дохотка домаћинства, примјени агротехничких мјера, производној оријентацији газдинства, изградњи инфраструктуре, могућности школовање дјеце и сл. Све те промјене биле су посљедица снажне индустријализације, а њен утицај нарочито је видан на подручју Зетске равнице на којој је стандард сељака прије индустријализације био приближно исти стандарду сељака из крашких предјела. Због тешких услова егзистенције са тог подручја била је веома изражена миграција становника. Међутим, брза индустријализација покренула је многе позитивне процесе у пољопривреди, тако да је не само заустављење миграција становништва него је у многим селима Зетске равнице забиљежен позитивни миграциони салдо (Т7).

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Исто, стр. 14.

Док на селима перманентно опада број становника усљед исељавања, дотле се у граду Подгорици у све већој мјери повећава број досељавањем. С обзиром на то да су досељавањем обухваћене различите категорије становништва, то се стварају и разне потребе градског становништва, почев од потребе за радним мјестима, предшколским, школским и здравственим институцијама све до веће инфраструктуре у цјелини.

Преласком у град, у секундарне или неке друге дјелатности, мигранти су мијењали не само своју економску, већ и социјалну и културну средину, своје навике и обичаје, што је све представљало велику тешкоћу при адаптацији на градски начин живота, а нарочито велики проблем представљало је стамбено питање. У рјешавању тог питања многи су приступили бесправној градњи која је довела до формирања нелегалних насеља у којима неки објекти нијесу задовољавали ни елементарне услове становања. Они који нијесу били у могућности да приступе индивидуалној градњи изнајмљивали су врло безусловне станове у којима би становали по 10 и више година, да би након тога добијали друштвени стан са станарским правом коришћења. Тако, на основу истраживања од 531 породице 47% су биле носиоци станарског права, а од њих су 36% имали комфоран стан. Приватних кућа било је 38% од којих је 60% било безусловно. Изнајмљених станова било је 15% међу којима је био занемарљиво мали број удобних станова.

Неповољни стамбени услови имали су штетне посљедице по здравље досељеника. На то указује и чињеница према којој је од 531 досељеничке породице било и 17% породица које су имале једног или више болесних чланова од плућних, инфективних или неких других обољења испровоцираних лошим условима становања. На здравствено стање досељеника у великој мјери утицале су и тешкоће у прилагођавању на нове послове и градски начин живота. Процес прилагођавања нарочито је био тежак за жене које су се раније бавиле пословима у домаћинству, као и за оне мушкарце који су се искључиво бавили пољопривредним радовима. С обзиром на то да су се на селу породице повезивале не само родбинским него и сусједским везама, то су досељеници лакше подносили прелазак из сеоске у градску средину ако су са њима долазили рођаци и сусједи. Та појава је толико присутна да у Подгорици постоје читава насеља људи из истог краја.

Доласком у град дошљаци су са собом доносили елементе своје културе, а пошто је њихов прилив био велики, то је процес рурали-

зације тј. процес ширења руралног становништва и његовог начина живота у урбаној средини био знатно изражен. Та рурализација манифестовала се првенствено у култури понашања, рада, становања, одијевања и сл.

Међутим, временом већина је мијењала старе навике и прихватила нове обрасце понашања. На то указују и подаци добијени анкетирањем лица која су се доселила са простора Црне Горе у Подгорицу. Према тим подацима од 531 испитаника, по питању навика изјаснило се 371 или 70%. Од тога 83,28% промијенило је старе облике понашања.⁶⁹ Посматрано према степену образовања, старе форме понашања замијенило је новим 67,77% интелектуалаца, 82,60% са средњом и 96,29 са основним степеном образовања.⁷⁰ Наведени подаци указују на то да са већим степеном образовања расте и проценат оних са старим навикама и обратно. Према томе у прихватању нових образаца понашања најбројнији су били испитаници са основним, а слиједили су их они са средњим степеном образовања, мада је био висок и проценат интелектуалаца. Ко су ти интелектуалци? То су углавном они који су се доселили због стицања високог образовања, па су упоредо са тим прихватили и нове обрасце понашања.

Међутим, у односу на националну припадност, старе форме понашања замијенили су новим 87% припадника српске националности, 83,13% црногорске и 75,67% припадника осталих националности.⁷¹ Из наведених података произилази да су припадници српске националности знатно флексибилнији у односу на црногорску и друге националности чији су припадници више везани за традицију.

Међутим, антипод рурализацији града представља урбанизација села која је такође посљедица индустријализације. Наиме, сви мигранти који су у бурној индустријализацији напустили своја матична села, повремено се враћају на своја имања која су у сувластништву са члановима породице који су остали да живе на селу или су то имања у њиховом власништву. Ти повремени или сезонски мигранти из града неколико пута годишње, или чешће, викендом, долазе на своје имање ради одмора, обраде имања, обнове или изградње куће и сл.

Изградњом сеоске инфраструктуре и подизањем модерних кућа са санитарним и другим уређајима, сеоска насеља све више поста-

⁶⁹ Сопствена обрада на основу података датих у анкети.

⁷⁰ Исто.

⁷¹ Исто.

ју урбанистички уређена насеља, а људи који живе у њима попримају нове обрасце понашања и рада од људи из града који долазе на село туризма или привређивања ради. Уз то сеоски туризам све више постаје навика и потреба људи из града, а самим тим све више се преносе многе тековине и навике градског живота. У коликом обиму је та појава изражена у Подгорици показују и подаци добијени на основу анкете. Наиме, од 208 испитаника викенде и годишњи одмор на селу проводи 50,48%, на мору 33,17%, планини 9,61%, а у граду 6,73%.⁷²

Дакле, миграциона кретања становништва град-село су веома изражена. Таквој мобилности градског становништва знатно је допринијела и ефикасна саобраћајна повезаност Подгорице са другим црногорским мјестима. Модерни саобраћај и ширење урбанизације сеоских подручја доводи све виша до повећања растојања између радног мјеста и становања, тако да је све више оних који путују са села на посао, а одлазак становништва са села у град поприма тенденцију пада. Тако ће се смањивањем разлика између села и града омогућити не само заустављање миграције сеоског становништва, већ ће се створити могућност преласка градског становништва у сеоска насеља.

ЗАКЉУЧАК

Спровођењем аграрне реформе само је дјелимично било ријешено аграрно питање у Црној Гори. Стога је дефинитивно рјешење представљала индустријализација земље.

Убрзан развој индустрије довео је до диференцијације средишње регије, као развијенијег индустријског подручја, у односу на сјеверну и јужну регију Црне Горе. У овој регији израстао је и највећи индустријски центар Црне Горе – Подгорица. С обзиром на то да је индустријализација имала за посљедицу миграциона кретања становништва са села у град, то је Подгорица као административни, политички, привредни, саобраћајни, просвјетно-културни и научни центар, постала и најизраженије имиграционо насеље у поратном периоду на простору Црне Горе.

Иако су миграције сеоског становништва почеле одмах након Другог свјетског рата, за Подгорицу су карактеристична већа ми-

⁷² Исто.

грациона кретања од 1953. до 1961. године, да би, изградњом нових индустријских објеката, прилив становништва био најизраженији седамдесетих година. На динамику досељавања утицало је и то што је Подгорица постала и универзитетски центар. Стога је у времену од 1971. до 1981. године, број становника порастао за 34.100. Тачније, према попису из 1981. године Подгорица је имала 95.857 становника односно 72,45 становника општине која је имала 132.290 становника.

Повећање броја становника у граду у односу на општину евидентирано је још 1960, односно од када је и сам град постао индустријски центар Црне Горе. Та појава објашњавала се тиме што је у том периоду био изражен прилив становништва из села општине, па је градско становништво знатно брже расло од становништва општине у цјелини.

Подгорица је, као индустријски центар, била привлачна и за рурално становништво из других црногорских општина.

До 1961. године број досељеника из других општина био је знатно мањи од броја досељеника са подручја општине, да би се 1971. године тај број повећао за 6%, а 1981. године за 49,9%.

Са територије Црне Горе, кретања становништва била су најбројнија из мање развијених општина сјеверне и средње регије Црне Горе. Из сјеверне регије највише је било из општина Колашин, Бијело Поље и Пљевља, док је из средње регије највише кретања било из села општине Подгорица. Што се пак тиче јужне регије, ту није било запажених миграционих кретања осим из општине Бар чија насеља из планинског залеђа гравитирају Подгорици.

*Насеља која у периоду од 1948. до 1991. године имају
сталну тенденцију пада броја становника*

T-5

<i>Насеље</i>	<i>1948.</i>	<i>1953.</i>	<i>1961.</i>	<i>1971.</i>	<i>1981.</i>	<i>1991.</i>
Брежине	279	277	264	246	202	143
Балочи	243	242	192	122	111	64
Брскут	339	298	232	134	102	35
Буроњи	340	328	316	228	182	118
Вилац	103	99	79	76	51	37
Гољемади	318	269	257	234	205	149
Градац	114	112	75	59	36	19
Доње Стравче	218	189	145	91	37	29
Дуга	161	147	121	130	80	36
Дучићи	162	153	126	131	111	82
Дражевина	150	141	144	108	63	25
Ђурковићи	256	241	237	175	156	101
Копиље	247	224	182	144	71	37
Корнет	107	104	76	69	62	30
Косор	285	273	270	197	169	106
Кржања	332	301	259	199	101	91
Крусе	247	225	200	158	116	69
Лужница	119	115	92	45	35	27
Медун	227	210	192	169	120	107
Милати	147	144	127	72	45	18
Ожези	90	86	85	77	50	26
Ораси	202	188	171	140	88	29
Пелев Бријег	147	144	117	94	64	43
Петровићи	237	231	218	162	138	51
Радећа	97	95	90	81	51	27
Прогоновићи	332	266	228	159	99	43
Радовче	64	57	47	37	23	21
Релеза	116	83	43	43	21	7
Сеоца	352	256	207	141	79	47
Сјенице	109	94	71	68	49	26
Станисељићи	189	187	149	113	56	26
Трмање	135	121	115	80	50	19
Убли	616	610	520	519	495	339
Цвилин	80	64	46	36	9	9

Подгорица као имиграциони центар руралног становништва Црне Горе

Насеља која нијесу имала сталну тенденцију пада броја становника

T-6

Мјесто	Године пописа					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Балабани	659	743	793	932	602	564
Барлај	114	111	146	156	123	209
Бегова Главица	72	87	83	78	73	32
Безјово	278	258	264	240	203	128
Бенкај	62	69	61	78	44	29
Бигор	120	134	135	129	109	99
Болесестра	162	225	216	167	124	50
Бриђе	127	135	117	81	72	34
Веруша	279	294	277	219	121	69
Видијење	67	83	162	84	41	28
Врбица	156	176	182	145	124	104
Вуковићи	541	454	415	431	397	376
Горње Стравче	62	92	82	53	37	24
Горњи Кокоти	178	182	171	164	144	95
Гостиљ	187	201	224	220	176	166
Грбавци	395	443	438	471	465	467
Грби До	119	109	124	89	40	34
Гуреџ	171	141	187	190	133	141
Долови	69	81	76	48	29	26
Душићи	183	277	219	497	433	314
Душке	302	386	322	259	190	119
Заграда	41	48	65	21	9	22
Заугао	237	235	165	121	64	43
Клопоти	120	121	108	86	61	37
Коћи	416	471	446	536	386	237
Крушево	387	486	587	640	360	304
Курило	146	168	172	150	109	115
Лајковићи	521	601	586	775	674	611
Лијева Ријека	193	227	251	166	84	78
Лијешње	177	190	184	145	112	99
Лијешта	187	191	182	172	133	101
Ловка	245	200	212	255	232	169
Лопате	150	169	169	114	56	27

Вукајло Глушчевић

Мјесто	Године пописа					
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
Лутово	124	126	99	66	39	14
Мрке	231	224	211	261	230	170
Никмараш	80	77	73	90	54	26
Опасаница	218	233	262	213	933	78
Ораовица	150	161	152	73	36	25
Орахово	626	628	570	358	291	176
Понари	294	437	319	469	389	309
Парци	181	196	93	46	30	27
Пикаљи	236	268	287	296	273	189
Присоја	270	292	239	136	66	43
Прифтари	115	131	131	102	13	4
Раћи	100	84	74	82	71	80
Ријека Пиперска	139	176	186	150	114	63
Рудине	205	214	219	278	270	225
Селишта	228	253	260	293	184	157
Сеоштица	151	179	182	144	41	30
Слацко	156	195	177	120	78	36
Спиња	182	185	160	150	108	129
Стијена	640	683	701	621	542	309
Ступови	237	267	270	203	150	72
Тузи Љеворечке	151	159	117	114	105	3
Ћафа	145	146	142	115	92	70
Ћепетићи	71	90	75	56	35	16
Убалац	37	39	46	28	21	31
Фундина	565	566	606	533	520	582
Хелмица	123	135	158	211	207	217
Цијевна	173	186	198	214	134	190
Црвена Папрат	218	226	203	146	118	101
Црнци	287	278	283	309	199	2

Насеља са тенденцијом сталног раста броја становника

T-7

<i>Насеље</i>	<i>Године пораста</i>					
	<i>1948.</i>	<i>1953.</i>	<i>1961.</i>	<i>1971.</i>	<i>1981.</i>	<i>1991.</i>
Бијело Поље	607	617	638	715	750	770
Бистрица	304	344	347	370	373	374
Веље Брдо	91	112	169	189	193	229
Голубовци	1.402	1.628	2.114	2.176	2.668	2788
Диноша	272	377	457	575	669	785
Доњи Кокоти	303	333	405	421	519	581
Дрешај	33	45	63	111	133	175
Мојановићи	764	852	1.027	1.139	1.202	1459
Омербожовићи	54	60	112	184	251	353
Скораћ	260	264	302	359	377	392
Сукурућ	156	230	330	414	545	779
Титоград	14.369	19.506	35.054	61.757	96.074	117875
Тузи	1.118	1.206	1.606	2.059	2.700	2886
Шушуња	124	136	178	210	210	230

Наталитет насеља са сталном тенденцијом раста становништва

T-8

<i>Н а с е љ а</i>	<i>Године пораста</i>		
	<i>1961.</i>	<i>1971.</i>	<i>1981.</i>
Бијело Поље	12	1	13
Бистрица	4	10	2
Ботун	2	10	2
Веље Брдо	11	4	4
Голубовци	22	10	67
Горичани	2	7	10
Делај	1	0	1
Диноша	15	14	8
Доњи Кокоти	0	5	6
Доњи Миљеш	0	0	0
Дрешај	2	4	1
Друме	4	1	5
Махала	4	1	10
Мојановићи	4	1	9
Омербожовићи	2	2	0
Подхум	14	1	5
Ракића Куће	0	1	0
Скораћ	3	2	2
Стијепово	2	0	2
Сукурућ	0	3	8
Титоград	1.009	1.386	1.898
Тузи	8	59	58
Шушуња	0	3	4

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Бранислав Маровић, *Друштвено-економски развој Црне Горе 1945-53*, Титоград 1987, стр. 114.
2. Др Никола Чобелић, *Политика и методи привредног развоја Југославије*, Нолит, Београд 1959, стр. 107.
3. Статистички годишњак НРЦГ, 1955. године и Статистички билтен 250/62. и 738/72. и Статистички годишњак 1992. године.
4. Вељко М. Мартиновић, *Прилог познавању размјештаја становништва и искоришћавања земљишта на територији Црне Горе*, Пољопривреда и шумарство, бр. 4, Титоград 1986, стр. 57.
5. Др Здравко Ивановић, *Градови – комунални центри Црне Горе*, Београд 1979, стр. 79.
6. Др Жарко Калезић, *Структуралне промјене на црногорском селу у XX вијеку*, 1976, стр. 60.
7. Документација Алуминијског комбината.
8. Др Љубица Радовић и др Веселин Вукотић, *Становништво Црне Горе до 2000. године*, Титоград 1983, стр. 53.
9. Саопштење СЗС бр. 49, 24. 02. 1983. године, стр. 1.
10. Статистички годишњак Општине Титоград 1987, стр. 47 и Резултати за становништво по насељима Општине Подгорица 1993.
11. Свеска пописа становништва 1971, 1981. и 1991. година, Становништво према имиграционом обиљежју.

Вукаило ГЛУШЧЕВИЧ

ПОДГОРИЦА КАК МИГРАЦИОННЫЙ ЦЕНТР СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ ЧЕРНОГОРИИ

– Вывод –

Проведением аграрной реформы лишь частично был решен аграрный вопрос в Черногории. Поэтому окончательное решение представляла индустриализация страны.

Ускоренное развитие индустрии привело к дифференциации центрального региона как наиболее развитой индустриальной области и северных и южных районов Черногории. В этом регионе вырос и самый крупный индустриальный центр Черногории – город Подгорица. С учётом того, что результатом индустриализации стало миграционное перемещение населения из села в город, Подгорица как административный, политический, промышленный, транспортный, просветительно-культурный и научный центр стала самым желательным поселением в послевоенном периоде на просторах Черногории.

И хотя миграция сельского населения началась сразу после Второй мировой войны, для Подгорицы характерны крупные миграционные переселения в период от 1953-1961 года, с тем, что строительство новых промышленных объектов вызвало больший прилив населения в семидесятых годах. На динамику переселения имело влияние и то, что Подгорица стала университетским центром. Поэтому в период от 1971 до 1981 года число жителей возросло на 34.100. Точнее, по переписи из 1981 года Подгорица имела 95.857 жителей, то есть 72,45 процентов жителей общины, которая насчитывала 132.290 жителей.

Повышение числа жителей города по сравнению с общиной замечено ещё в 1960 году, когда город стал индустриальным центром Черногории. Это явление объясняется ещё и тем, что в то время был особенно выражен прилив населения из сёл общины, благодаря чему городское население росло гораздо быстрее, чем население общины в целом.

Подгорица как индустриальный центр привлекала сельское население и из других черногорских общин.

До 1961 года число переселенцев из других общин было значительно меньше числа переселенцев с территории общины, между тем, то число в 1971 году увеличилось на 6%, а в 1981 году – на 49,9%.

На территории Черногории перемещение населения осуществлялось из менее развитых общин северных и средних регионов Черногории. Из северных регионов оно осуществлялось из общин: Колашин, Бело Поле, Плевля, а из средних регионов больше всего из сёл общины Подгорица. Что же касается южных регионов, здесь не было замечено особых миграционных переселений, кроме миграции из общины Бар, чьи поселения из гористых местностей прилегают к Подгорице.